

12 FALERISTIKA

RYCHLÝ NÁHLED KAPITOLY

Kapitola seznamuje s faleristikou, tj. vědní disciplínou, která zkoumá řády a vyznamenání udělované za zásluhy ve všech oborech lidské činnosti. Po vysvětlení základních pojmů a představení dějin této pomocné vědy historické je pozornost věnována zejména druhům řádů a vyznamenání, jejich členění do tříd a také nejvýznamnějším československým státním vyznamenáním.

CÍLE KAPITOLY

Po prostudování této kapitoly dokážete:

- objasnit pojmy řád a vyznamenání;
  - orientovat se v dějinách řádů;
  - identifikovat a klasifikovat řády a vyznamenání;
  - popsat jednotlivé řády a vyznamenání.
-

ČAS POTŘEBNÝ KE STUDIU

Prostudování kapitoly vám zabere přibližně 60 minut.

KLÍČOVÁ SLOVA KAPITOLY

Faleristika; řády; vyznamenání; dekorace; záslužní medaile

12.1 Předmět bádání a dějiny disciplíny

Faleristika je pomocná věda historická, která zkoumá řády a vyznamenání udělovaná za zásluhy ve všech oborech lidské činnosti. Název oboru jako první použil kolem roku 1937 československý důstojník a sběratel Oldřich Pilc. Byl odvozen ze starořeckého slova „phalera“, které označovalo kovové ozdoby na přilbách bojovníků a jejich koní. Římané

tento termín v podobě „phalerae“ používali k označení druhu vojenského vyznamenání, které bylo udělováno za odvalu konkrétním vojákům nebo celým vojenským jednotkám. Faléry měly podobu kruhových zlatých, stříbrných nebo bronzových medailí, nejčastěji s vyobrazením božstva nebo panovníka. Kromě falér byly ve starověku známy i jiné druhy vyznamenání, mj. vavřínové, dubové a zlaté věnce (lat. *coronae*), náramky (lat. *armillae*) či řetězy (lat. *torques*) nošené kolem krku.

Ve středověku se vyznamenání stala součástí rytířských řádů. Rytířské řády, jako je Řád templářů nebo Řád maltézských rytířů, udělovaly svým členům různé insignie a medaile jako symboly jejich statutu a zásluh. V období raného novověku se začaly vyznamenání a řády formalizovat a institucionalizovat. Panovníci a státy začaly zavádět své vlastní řády a vyznamenání jako způsob, jak odměnit věrnost a služby svých poddaných. Například v roce 1348 založil anglický král Eduard III. Řád podvazku, který je dodnes jedním z nejprestižnějších řádů na světě. V 18. století se pak začaly objevovat státní řády a vyznamenání, které se udělovaly nejen vojákům, ale i civilistům za jejich zásluhy v různých oborech lidské činnosti.

Během 19. a 20. století došlo k výraznému nárůstu počtu řádů a vyznamenání. Vznikly nové státní vyznamenání, která měla ocenit především hrdinství a zásluhy během válek, například během napoleonských válek nebo světových válek. V tomto období se také začaly objevovat medaile za civilní zásluhy, jako jsou vědecké objevy, umělecké výkony a sociální služby.

Dnes je faleristika uznávanou odbornou disciplínou, která se zabývá nejen historií a symbolikou vyznamenání, ale také jejich sběratelstvím a ochranou. Moderní státy mají své vlastní systémy vyznamenání, které reflektují současné hodnoty a potřeby společnosti. Vyznamenání se udělují za různé typy zásluh, včetně vojenských, vědeckých, kulturních a humanitárních.

Dějiny faleristiky odrážejí vývoj lidské společnosti a její potřeby odměňovat a uznávat zásluhy jednotlivců. Od starověkých vojenských medailí přes rytířské řády až po moderní státní vyznamenání, faleristika studuje různé aspekty těchto symbolů cti a jejich význam v historickém a sociálním kontextu.

12.2 Historie řádů a vyznamenání

Faleristika, stejně jako vexilologie (nauka o vlajkách a praporech), se vydělila z heraldiky. Má s ní společné nejen historické počátky, které leží v době křížáckých válek, kdy za účelem snadnější orientace v boji rytíři používali různé symboly – odznaky tehdejších prvních rytířských řádů, ale také používá stejné metody badání. Faleristika převzala z heraldiky některá pravidla pro popis řádů, např. pravidlo pravé a levé strany, heraldický způsob šrafování při kresbách vyznamenání a také některé heraldické figury, např. kříž.

S postupem času se význam slova „řád“ značně rozšířil. Mohlo jít o duchovní nebo světskou organizaci, druh vyznamenání, ale také o souhrn předpisů a pravidel. Počátky duchovně-rytířských řádů, jak již bylo řečeno, spadají do doby prvních křížových výprav a jsou spjaty s poskytováním zdravotní péče a ochranou poutníků putujících do Palestiny za účelem navštívení památných míst z Kristova života. Tak vznikli v roce 1059 špitálníci sv.

Jana Jeruzalémského a z nich pak začátkem 12. století Rytířský a špitální řád sv. Jana Jeruzalémského, který je od roku 1530 znám jako Řád maltézských rytířů. Dalšími významnými duchovně-rytířskými řády byli mj. Templáři, Řád ochránců Božího hrobu, Řád P. Marie Jeruzalémské (tzv. Řád německých rytířů) či Řád mečových bratří (Mečový řád). Vnější označením řádu byl většinou kříž nošený na oděvu, na praporci a štítu.

Kromě duchovně-rytířských řádů vznikaly ve středověku také světské rytířské řády, většinou existující dodnes. Zakládali je panovníci a byly určeny pro úzký okruh významných šlechticů. Zevním symbolem příslušnosti k tomuto řádu byl jednotný řádový odznak nošený jak panovníkem jako velmistrem řádu, tak ostatními členy. K významným řádům uvedeného druhu patří například anglický Podvazkový řád (zal. 1348 králem Edvardem III.), Řád obojku (zal. kolem 1360 savojským vévodou Amadeem VI., přejmenovaný v 15. století na Řád zvěstování Panny Marie), Řád zlatého rouna (zal. 1430 burgundským vévodou Filipem Dobrým u příležitosti jeho svatby s Isabelou Portugalskou), Řád sv. Huberta (zal. 1444 vévodou Gerhardem z Jülichu), dánský Řád slona (zal. 1462 králem Kristiánem I.), francouzský Řád sv. Michala (zal. 1469) a Řád sv. Ducha (zal. 1578), Řád černé orlice (zal. 1701 pruským králem Fridrichem I.) či Řád sv. Ondřeje (zal. 1698 carem Petrem I. Velikým).

Obrázek 40: Náhrdelník rytíře Řádu zlatého rouna, vídeňská klenotnice.

Zdroj: [https://pl.wikipedia.org/wiki/Order_Z%C5%82otego_Runa#/media/File:Weltliche_Schatzkammer_Wien_\(216\)b.JPG](https://pl.wikipedia.org/wiki/Order_Z%C5%82otego_Runa#/media/File:Weltliche_Schatzkammer_Wien_(216)b.JPG) (18. 02. 2024).

Od konce 17. století, v souvislosti s růstem státní moci, přestává řád znamenat příslušnost k vybrané skupině osob a stává se viditelným vyjádřením pocty za vykonané služby. Tyto řády mívaly několik tříd, což souviselo s potřebou odstupňovat zásluhy. K nejstarším vyznamenáním tohoto typu patří řády vojenské. Jsou to například francouzský Vojenský řád sv. Ludvíka (založený v roce 1693 Ludvíkem XVI.), pruský řád Pour le Mérite (založený v roce 1667 kurfiřtem Fridrichem Vilémem jako řád velkorysosti či velkomyslnosti, v roce 1740 přeměněný Fridrichem II. na vojenský řád a od roku 1810 udělovaný důstojníkům za mimořádnou statečnost v boji), rakouský Vojenský řád Marie Terezie (založený v roce 1757 Marií Terezií), ruský Řád sv. Jiří (založený v roce 1769 carevnou Kateřinou II.), polský řád Virtuti Militari (založený v roce 1792 králem Stanislavem II. Augustem) či bavorský Vojenský řád Maximiliána Josefa (založený v roce 1797).

Obrázek 41: Řád Pour le Mérite (zal. 1667).

Zdroj: Slezské zemské muzeum, Numizmatické pracoviště, inv. č. IV/13.

Kromě vojenských řádů vznikaly i všeobecně záslužné řády a řády udělované za zásluhy civilní, vědecké a umělecké. Ve Francii je všeobecným vyznamenáním Řád čestné legie, založený v roce 1802 Napoleonem Bonapartem. Tento řád je dodnes udělován jednotlivcům nebo organizacím za výjimečný vojenský, kulturní, vědecký nebo společenský přínos Francii. Vyznamenáním za zásluhy ve vzdělání, vědě a kultuře se stal Řád akademických palm z roku 1808.

Pojmem „vyznamenání“ označujeme i všechny dekorace, které nepatří mezi řády. Jsou to kříže, odznaky a medaile za zásluhy, za statečnost, za věrné služby a pamětní medaile. Většinou nejsou děleny do tříd, ale někdy bývají odstupňovány dle použitého kovu (zlaté, stříbrné, bronzové). Po úmrtí nositele zůstávají pozůstalým na památku. Mezi nejvýznamnější patří anglický Viktoriin kříž (založený v roce 1856 královnou Viktorií), rakouský Vojenský záslužný kříž (založený v roce 1849) a také rakouská Vojenská záslužná medaile, tzv. Signum laudis, či Medaile za statečnost.

Obrázek 42: Rakouský Vojenský záslužný kříž (zal. 1849).

Zdroj: Slezské zemské muzeum, Numizmatické pracoviště, inv. č. IV/10.

Obrázek 4: Vojenská záslužná medaile, tzv. Signum laudis

Zdroj: Slezské zemské muzeum, Numizmatické pracoviště, inv. č. IV/86.

12.3 Třídy řádů

Jak již bylo zmíněno, staré velké řády nebyly členěny do tříd. Tento způsob členění se týká teprve novějších záslužných řádů, které jsou odstupňovány.

Nejvyšší stupeň je označován jako **velkokříž či 1. třída**. Dekorace se nosí na velikostuže (šerpa) široké 10 cm, která je nošena šikmo přes rameno k protilehlému boku. Místo jejího sešití překrývá mašle nebo rozeta. Součástí tohoto stupně je řádový řetěz neboli kolana, na kterém je zavěšen řádový klenot, jinak obvykle zavěšovaný na velikostuhu. K velkokříži patří ještě hvězda, která je pomocí příchytěk, jehlic či šroubovou maticí upevněna většinou na levé straně hrudi.

Nižší stupeň (komandérský) čili 2. třída se nosí na náhrdelní stuze široké kolem 5 cm. Řád je k ní připevněn prostřednictvím svislé spony. Tento stupeň se často dělí na stupeň s hvězdou, která je nošena na pravé straně hrudi, a bez hvězdy.

Nejnižší stupeň (rytířský) čili 3. třída byl zpočátku nošen v knoflíkové dírce, později na levé straně hrudi na stuze široké 4 cm. Stuzka byla provlečena nebo složena na různé způsoby: do trojúhelníku (Rakousko), na příčné ráhno (Anglie), do pětiúhelníku (Rusko a Sovětský svaz), do obloučku (Prusko) či do motýlovité mašle (pro ženy).

U některých řádů se mezi komandérským a rytířským stupněm nachází ještě **stupeň důstojníka**. Nosí se na malé stuze na prsou s tzv. rozetou na stuze za účelem odlišení od nižšího stupně, nebo na hrudi jako připínací kříž bez stuhy (např. rakouský Řád Františka Josefa).

DALŠÍ ZDROJE

Doporučená literatura:

1. BITTNER, Eustach – ŠEFČÍK, Erich: *Faleristická sbírka Slezského muzea v Opavě*. Opava 1988.
2. BOŃCZA-TOMASZEWSKI, Wiesław: *Kodeks orderowy. Przepisy obowiązujące posiadaczy orderów, odznaczeń, medali i odznak*. Warszawa – Kraków 1939.
3. LOBKOWICZ, František: *Encyklopedie řádů a vyznamenání*. Praha 1995.
4. MACHÁČEK, Vladimír – AMORT, Václav: *Československé řády a vyznamenání*. Praha 1964.
5. MĚŘIČKA, Václav: *Das Buch der Orden und Auszeichnungen*. Hanau 1990.
6. MĚŘIČKA, Václav: *Nejstarší československá vyznamenání*. Praha 1960.
7. MĚŘIČKA, Václav: *Pamětní a záslužná vyznamenání z údobí 1789 až 1815*. Praha 1965.
8. MĚŘIČKA, Václav: *Řády a vyznamenání z období napoleonských válek*. Brno 1990.
9. NIMMERGUT, Jörg: *Orden Europas. Übersichtskatalog mit aktuellen Marktpreisen*. Regenstauf 2007.

KONTROLNÍ OTÁZKY

1. Kdo a kdy jako první zavedl název oboru?
2. Od čeho je odvozen název faleristika?
3. Jaký je vztah faleristiky k heraldice?
4. Uveďte příklady duchovně-rytířských řádů.

SHRNUTÍ KAPITOLY

Kapitola seznámila čtenáře s faleristikou, tj. pomocnou vědou historickou, která se věnuje řádům a vyznamenáním. Po jejím prostudování se student orientuje v typech těchto předmětů, umí je klasifikovat a popsat. Zná také nejvýznamnější historické řády a vyznamenání.

ODPOVĚDI

Ad. 1. Název oboru poprvé použil kolem roku 1937 československý důstojník a sběratel Oldřich Pilc.

Ad. 2. Název faleristika byl odvozen ze starořeckého slova „phalera“, které označovalo kovové ozdoby na přilbách bojovníků a jejich koní. Římané tento termín v podobě „phalerae“ používali k označení druhu vojenského vyznamenání, které bylo udělováno za odvalu konkrétním vojákům nebo celým vojenským jednotkám.

Ad. 3. Faleristika se vydělila z heraldiky. Má s ní společné nejen historické počátky, které leží v době křižáckých válek, kdy za účelem snadnější orientace v boji rytíři používali různé symboly – odznaky tehdejších prvních rytířských řádů, ale také používá stejné metody badání. Faleristika převzala z heraldiky některá pravidla pro popis řádů, např. pravidlo pravé a levé strany, heraldický způsob šrafování při kresbách vyznamenání a také některé heraldické figury, např. kříž.

Ad. 4. Mezi duchovně-rytířské řády patřili např. špitálníci sv. Jana Jeruzalémského, Řád maltézkých rytířů, Templáři, Řád ochránců Božího hrobu, Řád P. Marie Jeruzalémské (tzv. Řád německých rytířů) či Řád mečových bratří (Mečový řád).
